# Virtuts humanes per a la vida pública*

**JOAN LLUÍS PÉREZ FRANCESCH**
Universitat Autònoma de Barcelona

**RESUM**: Inspirat en el personalisme filosòfic del segle XX, l'autor d'aquest text proposa recuperar, novament, la teoria de les virtuts i de les bones pràctiques en l'exercici de la política en el si de les democràcies representatives. Posa de manifest la necessitat que l'ètica de les virtuts s'exerciti en el marc de les administracions públiques i també que sigui objecte d'educació per part la ciutadania. Entén que només així serà possible recuperar la credibilitat i la participació en la vida política.
**PARAULES CLAU**: virtut, ciutadania, democracia, administració.

**Human Virtues for Public Life**

**ABSTRACT**: Inspired by 20th-century philosophical personalism, the author of this text aims at recuperating, again, the theory of virtues and good practice when doing politics in representative democracies. He highlights that the ethics of virtues has to be performed in the framework of public administrations and it also has to be an object of education for the citizens. He understands that only this way will we be able to recuperate credibility and participation in political life.
**KEY-WORDS**: Virtue, citizenship, democracy, administration.



***Conferència pronunciada a la Facultat de Filosofia de Catalunya (URL) dins les Aules Mounier (Institut Emmanuel Mounier de Catalunya), el 21 de maig de 2009, en el marc del curs "Virtuts i valors personalistes comunitaris".**

## I

Es podria parlar de dos àmbits de la vida humana, el públic i el privat. De fet, moltes reflexions socials i polítiques parteixen d'aquesta divisió. Hi ha qui sosté que els dos àmbits es poden regir per normes i criteris diferents; d'altres pensen, en canvi, que un àmbit n'ha de ser la continuació de l'altre[1]. Per a aquests, l'home,

[1] Vegeu, en aquesta línea, la reflexió sintètica i clara de Jorge Peña Vidal: *Ética pública y moral privada*, en http://es.catholic.net/abogadoscatolicos/722/2428/articulo.php?id=37873. Com a plantejament general es pot consultar el llibre d'A. McIntyre, *Tras la virtud,* Critica, Barcelona, 1987.

tot i que és pluridimensional o polièdric, té una naturalesa única. No entraré ara en aquest debat, que ens portaria –seguint el títol de la conferència– a parlar de vicis i virtuts públiques i/o privades en tota la complexitat de les combinacions possibles.

Sigui com sigui, em sembla interessant defensar que l'home –en especial aquell que té una vida pública, és a dir, en comunitat o conjunció amb els altres– *ha de ser virtuós*, com ja van teoritzar els clàssics. I, a més, ha de ser una persona que doni exemple, que practiqui l'excel·lència. Aquest tipus humà és un model social, que prestigia aquells que ofereixen la vida pels altres.

Les reflexions anteriors són molt adients, avui. El descrèdit i la desafecció polítiques estan posant sobre la taula la conveniència de tornar als valors, uns valors sobre els quals construir el país, especialment després del gran sotrac de la crisi econòmica. El discurs dels valors és, però, objectiu. A mi m'interessa parlar de les virtuts humanes, en la mesura que expressen la vivència dels valors. Penso que aquesta perspectiva s'adequa més al personalisme.

El discurs de les virtuts parteix de la *disposició a fer el bé*, com a tendència humana que cal propugnar. Defineix els vicis com a negació de les virtuts. I el que és més important per a mi: necessita una cosmovisió, una comprensió i explicació del món que dóna sentit als actes humans. Això també em sembla urgent avui en dia, perquè molt sovint perdem de vista el context cultural, històric, social en què ens movem. Qualsevol reflexió sobre l'home ha de partir de l'explicitació del marc de referència en què se sostenen les idees, i en el qual les accions humanes tenen sentit, és a dir, es poden considerar bones o dolentes. Tots aquells que ens hem format en el catolicisme cultural o en l'humanisme cristià, per a entendre'ns, tenim una predisposició a pensar en termes de fer el bé o el mal. La santedat o el pecat apareixen com a guies de les nostres accions; les virtuts i els vicis humans es trobem sempre presents.



Fa uns anys vaig descobrir a casa dels meus pares un catecisme escolar en el qual s'explicava molt bé el tema de les virtuts humanes. En aquell catecisme es parlava de les virtuts teologals i les virtuts cardinals, les primeres en relació amb Déu i les segones més en relació amb els homes. Recordo també que me les havien explicat a l'escola. Però no tinc clar que els meus fills hagin rebut una formació sòlida en aquest punt. Avui es parla poc de virtuts humanes. Per això, vull recuperar aquesta terminologia.

Les virtuts teologals, com es coneguts, són fe, esperança i caritat. Podríem fer, en aquest moment, algunes deduccions lògiques. De

la fe, se'n derivarien altres virtuts, com la fidelitat, o un vici, com la indiferència. De l'esperança, en podríem fer derivar la importància de la virtut de la confiança i el vici de la desconfiança i, fins i tot, el cataclisme de la desesperació. I de la caritat, què en podem dir? On hi ha caritat i amor, allí hi ha Déu! La caritat és una virtut excelsa: estimar Déu i els altres; la seva absència és el vici de l'odi, de la discòrdia, de fer mal als altres. La desvinculació de l'home respecte de la caritat és un gran problema avui; n'és una autèntica manifestació del mal.

Les virtuts cardinals són fonaments morals de les nostres accions, i ens permeten fer el bé, en exercici de la nostra llibertat. Com també és conegut, aquest tipus de virtuts són la prudència, la justícia, la fortalesa i la temperància. Són els quatre pilars de la vida en comunitat. En la cosmovisió catòlica, es deriven de les virtuts teologals i es lliguen amb elles. Aquí també podem fer les nostres derivacions. La prudència és una virtut meravellosa, i no tan freqüent com seria desitjable. La prudència ens porta a valorar actituds com la reflexió, la decisió ferma i reflexiva, i a evitar la precipitació, l'astúcia egoista o la negligència. Pel que fa a la justícia, podríem recordar les diverses manifestacions d'aquesta virtut: la justícia distributiva, la vindicativa o de reclamar allò que és just, i la commutativa, en el sentit de fer complir els compromisos adquirits. D'altra banda, la fortalesa és una virtut important en la línia d'allò que abans es deia *la formació del caràcter*: superar les dificultats, no deixar-se endur per la covardia o la timidesa. Finalment, la temperància em sembla absolutament d'actualitat: estar "centrat, viure de manera sòbria, amb modèstia, humilitat, sense prepotència, amb límits i no de forma descontrolada; la castedat o l'abstinència serien manifestacions d'aquesta virtut, les quals, per cert, no es troben gaire de moda...



Des de les consideracions anteriors, considero que *cal recuperar una idea de ciutadania activa, de ciutadania virtuosa*. Per tal de superar l'individualisme, la massificació o el consumisme que ens devoren, és urgent construir o redescobrir el missatge constructiu de les virtuts humanes per a la vida pública, a partir de posar sobre la taula les virtuts teologals i cardinals esmentades anteriorment. L'ètica de les virtuts comporta emmarcar el discurs en el si d'un plantejament comunitari o republicà, i que té els seus orígens en els clàssics grecs i llatins (Aristòtil[2] i la seva definició de l'home com a animal polític) i en la filosofia medieval que construeix l'argument de les virtuts

[2] Vegeu M. D. Obiols i Solà, "Naturalesa i comunitat en Aristòtil", *Revista catalana de sociologia* , núm. 3/96, p. 31-42.

del cristià (de forma excelsa en Ramon Llull). *La conseqüència més important de la revitalització d'aquesta línia de pensament és que ens dóna criteris per tal de poder afirmar que ser bona persona és ser bon ciutadà. I això no és poca cosa.*

La democràcia liberal, en canvi, es troba amb la perplexitat de trobar a faltar els ciutadans, fins al punt que podríem afirmar que *avui tenim una democràcia sense demòcrates,* perquè la ciutadania comporta l'exercici de drets i deures en relació amb la vida pública i no tan sols la concessió d'una categoria legal sobre el paper. Avui és urgent no deixar les decisions polítiques només a unes institucions públiques desvinculades de les persones; la determinació del civisme per obra de la llei i no per la convicció d'una ciutadania responsable, amb drets i deures, com a membres reals d'una comunitat. Ens trobem amb una democràcia que no troba el poble, *el demos*, la qual cosa és una gran tragèdia, al meu parer. El discurs del civisme és una apel·lació a la necessitat de trobar una ciutadania que respongui al seu nom; ésser ciutadà no pot ésser gaudir de tots els drets i no voler tenir deures.

Pensadors i polítics estan preocupats perquè no s'acaba de trobar aquest *demos*[3]. Fins i tot es teoritza sobre la democràcia representativa, o la democràcia governada. Però no ens podem quedar satisfets. Necessitem, com a primer pas, definir la vida en comú, la vida pública. Autors com Victòria Camps[4], Salvador Giner[5], Adela Cortina[6], Francesc Torralba[7] han posat l'èmfasi en la necessitat de construir una "ètica civil", una "ètica de la responsabilitat". Entre els polítics podríem destacar ara el president Jordi Pujol[8], que ha destacat en reiterades ocasions la "cultura del no" i la "cultura de la desvinculació" com a grans problemes del nostre país.



En tot cas, des del personalisme comunitari defensem el pas del jo al nosaltres i, per tant, considero que el discurs de les virtuts

3 C. Thiebaut, *Vindicación del ciudadano*, Paidós, Madrid, 1998. D. Heater, *Ciudadania. Una breve historia*, Alianza, 2007.

4 V. Camps, *Virtudes públicas,* Espasa Calpe, Madrid, 1990; V, Camps i S. Giner, *Manual de civisme,* Columna, Barcelona, 2005.

5 S. Giner, *El valor de elegir,* Ariel, Barcelona, 2004.

6 A. Cortina, *Ciudadanos del mundo*, Alianza editorial, Madrid, 1997.

7 F. Torralba, *Cent valors per viure*, Pagès editors, 2002.

8 Vegeu, per exemple, Butlletí del Centre d'Estudis Jordi Pujol, editorial 17 de març de 2009, "Actituds i valors per una resposta catalana"; editorial del 20 de maig de 2008, "Dues maneres (dolentes) de fer política".

humanes s'adapta a la perfecció a aquesta lògica[9]. Avui cal potenciar actituds cíviques virtuoses, a partir d'un consens bàsic de país, perquè cal que d'una vegada per sempre tinguem mínimament clar en quin país vivim o, dit d'una altra manera, quina és la nació en què es desenvolupa la nostra vida, la qual cosa no es pot discutir de forma permanent si no és que per inanició deixem sempre les coses en la provisionalitat permanent del ser d'Espanya i de Catalunya.

També ens cal definir amb claredat quines són les actituds bones, perquè tenim dret a viure amb valors sòlids, que ens posin de manifest potser no tant què és el bé com *qui és bona persona*. En l'àmbit del servei públic, a la comunitat i als altres, s'ha de perseguir la corrupció (que es pot entendre com la invasió dels vicis privats en l'esfera pública) i defensar la qualitat ètica dels governants.

Per què no tornem a donar valor a la urbanitat, aquell saber estar davant dels altres, amb respecte i educació? No deu ser la paraula civisme un eufemisme per no fer esment d'un concepte similar? Ara bé, la urbanitat expressa una idea complementària entre l'espai privat i públic, molt més integral: saber seure a taula i no embrutar el carrer. Malauradament, la urbanitat s'ha quedat com una paraula del passat, que no és present en el llenguatge políticament correcte.



## II

La preocupació per tal de regenerar l'espai públic, de projectar uns principis ètics en la vida pública, ha incrementat els darrers anys. Ara es parla de "bon govern", de "bones pràctiques", de "bona administració" i el civisme es desplega arreu especialment als municipis[10]. Aquest discurs sembla que manifesti un cert retorn a una ètica formulada a partir de la dicotomia virtuts/vicis, que introdueix fins i tot sancions per als ciutadans i per als responsables públics.

Un dels problemes de l'actuació dels poders públics avui és allò que s'ha anomenat la *mala administració*. En efecte, ens trobem davant de *decisions ineficients*, que es traslladen injustament a la població, amb un cost econòmic elevat, i amb el despropòsit de *generar malestar als ciutadans*, perquè no se'ls consulta res, i se'ls tracta com a administrats-súbdits. De fet, en aquests casos, l'actuació

9 Emmanuel Mounier, *Manifest al servei del personalisme,* Fundación Emmanuel Mounier, Salamanca, 2008. Vegeu també, les reflexions de Nicolás Sáiz Gómez: "El valor, la virtud, el carácter", *Calidoscopi,* núm. 26, maig de 2009, p. 3-7.

10 Els darrers anys han sovintejat les ordenances de civisme. D'altra banda, l'art. 30 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya o l'art. 41 de la Carta de drets fonamentals de la Unió Europea, consagren el "dret a una bona administració".

pública es troba revestida de legalitat, perquè en els expedients hi ha els informes tècnics, i tot tipus de documents i tràmits, però en realitat hi ha una desconsideració a les persones, que en el pitjor dels casos constitueix una autèntica *dictadura tecnocràtica*, quan no es consulta res, i el ciutadà és tractat pels funcionaris, agents o responsables públics com a mer administrat o súbdit. El problema de l'Administració avui, com ha remarcat el síndic de greuges de Catalunya, no és que se separi de la legalitat (per això ja tenim els tribunals que ens diran el què), sinó que *actuï amb falta de respecte i consideració als ciutadans*. La desviació o l'abús de poder de l'Administració és un gran perill per a la democràcia i per a la cultura democràtica. Significa que *els poders públics són incívics*, no tenen cap sensibilitat per les persones, les quals, hem de recordar, són subjectes de drets i deures i no tan sols administrats o contribuents passius.

El problema més greu de la "mala administració" és que els ciutadans podem caure en mans de personal guiat per una mena *d'eròtica del poder*, sense límits racionals, sense cultura, sense sensibilitat, o, dit d'una altra manera, amb *governants que no són demòcrates*, sinó dèspotes que generen un malestar innecessari. Encara que hagin estat escollits en eleccions democràtiques. Podem reaccionar eficaçment contra les decisions estúpides, arbitràries, capricioses, indiferents, predeterminades, dels responsables dels poders públics? Sempre ens quedarà la via del control de legalitat de les decisions, però el tema de fons és la *qualitat humana* dels governants, i de les relacions entre aquests i la ciutadania. La *dictadura tecnocràtica* és un càncer del sistema democràtic. La incapacitat de fer política, substituïda per la mera administració, el sectarisme, la negació a definir amb debat els interessos generals, o l'activitat pública al servei de les baixes passions, ens porta a la decadència com a persones i com a país, immersos en un món de vici i corrupció, per no dir de maldat.



La *ombusmania*, com s'ha definit en ocasions l'actual proliferació de síndics de greuges (a Catalunya operen el defensor del poble, el síndic de greuges i multitud de síndics locals, a més dels que actuen en entitats privades) ens mostra l'actual preocupació per tal de lluitar contra la "mala administració". El síndic de greuges ha aprovat la *Carta de serveis i bona conducta* –text amb el qual vol donar exemple de "bona administració"[11]. Aquest text és signi-

11 Resolució de 4 de maig de 2008, per la qual s'aprova i es fa pública la Carta de serveis i bona conducta del síndic de greuges ( DOGC 5103, de 3 de abril de 2008).

ficatiu per posar de manifest l'interès per tal "*d'informar sobre els serveis que ofereix, sobre els drets dels ciutadans davant la institució, com també sobre els compromisos de qualitat que s'adquireixen en garantir la millora periòdica en la prestació de serveis a la ciutadania*" (art.2). Es defineixen uns principis generals d'actuació de caràcter obligatori per a tot el personal de la institució (legalitat, igualtat, imparcialitat i independència, confidencialitat, transparència, celeritat i simplicitat, responsabilitat, participació ciutadana, col·laboració amb les administracions públiques, comprensió, modernització i millora contínua) com a conseqüència del servei a les persones. El síndic ofereix uns "compromisos de qualitat", amb l'establiment d'indicadors de seguiment i avaluació, que permetin constatar les millores a adoptar. També cal deixar constància de la *redacció del síndic de greuges de Catalunya d'un codi de bones pràctiques en l'Administració (2009)*. Per tal d'elaborar aquest codi, s'ha tingut en compte el conjunt de resolucions dictades pel síndic al llarg dels anys, les propostes contingudes en els diversos informes elaborats, i el codi de bona conducta administrativa del defensor del poble europeu[12]. El codi proposat pel síndic de greuges recull disset principis: la igualtat i la no-discriminació; la proporcionalitat; l'absència d'abús de poder: la imparcialitat, la independència i l'objectivitat; la claredat, assessorament i expectatives legítimes; la cortesia i el bon tracte; el deure de respondre expressament; respecte als drets lingüístics, justificar recepció i remetre el cas a l'administració competent; el dret a ésser escoltat; el termini raonable; el deure de motivació; la notificació de les decisions i la indicació de la possibilitat de recórrer; la protecció de les dades personals; l'accés a la informació, la publicitat i la transparència, el dret de participació i el dret a la reparació si la reclamació és justa.



La preocupació pel "bon govern" ha portat els poders públics a elaborar acords, normes i principis, dels quals podem donar compte. El govern central va aprovar la "ORDEN APU/516/2005, *de 3 de marzo, por la que se dispone la publicación del Acuerdo del Consejo de Ministros de 18 de febrero de 2005, por el que se aprueba el código de Buen Gobierno de los miembros del Gobierno y de los altos cargos de la Administración General del Estado*", publicat al BOE del 7 de març de 2005. En aquest document és interessant veure la justificació que fa l'exposició de motius: "*en el momento actual, se hace necesario que los podeers públicos ofrezcan a los ciudadanos el compromiso de que todos*

12 Vegeu nota de premsa del síndic de greuges de 7 de març de 2009, a http://www.sindic.cat.

*los altos cargos en el ejercicio de sus funciones han de cumplir no sólo las obligaciones previstas en las leyes, sino que, además, su actuación ha de inspirarse y guiarse por principios éticos y de conducta que hasta ahora no han sido plasmados expresamente en las normas, aunque sí se inducían de ellas y que conforman un código de buen gobierno"*. Hom aplica unes recomanacions de l'OCDE, per tal de lluitar contra la corrupció i altres ineficiències, com el règim d'incompatibilitat dels alts càrrecs. Es preveu, a més, una conseqüència jurídica en cas d'incompliment dels principis ètics i de conducta allí esmentats –eficàcia, austeritat, imparcialitat, transparència, prioritat de l'interès públic, etc–, que serà la que disposi la legislació vigent a cada moment.

El Govern de la Generalitat, per la seva banda, va encarregar, el 21 de desembre de 2004, l'elaboració d'un *Informe sobre bon govern i transparència administrativa* a un grup de treball, que féu entrega de les seves conclusions el 27 de juliol de 2005. La idea era recollir en un document els principis que haurien d'orientar les actuacions de les administracions públiques. L'Informe reivindica "*la defensa dels valors elementals i comuns indispensables per a la convivència i la cohesió social del país, i insta el Govern a definir els valors universals de ciutadania, compartits pel conjunt de la comunitat, fonamentals en el diàleg i partint del compromís i la responsabilitat de conviure en societat*", per després demanar esperit de servei als càrrecs públics, i una cultura de respecte a l'ús racional i legal dels recursos públics, per tal de promoure una sèrie de mesures concretes. A l'apartat de "valors", el document parla d'una *"cultura democràtica, en la qual la ciutadania exerceix les virtuts cíviques, participa de manera compromesa en els afers públics, motivant i estimulant els canvis socials i institucionals en un esforç tenaç per assolir majors cotes de legitimitat democràtica"*.[13]



Un tercer document que voldria comentar és el "*paquet d' iniciatives model"* de bones pràctiques administratives del Consell d'Europa, anomenat *Ètica pública a nivell local*[14]. Es propugna la regeneració democràtica, que passa per una major confiança en els electes i els funcionaris, encara més important a nivell local per la proximitat amb els ciutadans. S'exposen mesures tant des del mateix àmbit

13 Podeu consultar el document a http://www20.gencat.cat/docs/governacio/Funcio%20Publica/Documents/Estudis/Arxius/doc_83851192_1.pdf

14 Es pot consultar a http://www.coe.int/local; a http://www.loreg.org i a http://www.pisunyer.org/publicacions_ficha.php?id_fun=76&donde=22 (Document Pi i Sunyer 22)

local com des de les instàncies superiors territorialment, centrals o regionals. L'administració local, en efecte, en ésser una administració propera al ciutadà, pot trobar-se especialment afectada per conductes no del tot acceptables en el marc de la cultura del servei públic, com ara el silenci administratiu, les condicions de la contractació administrativa, la participació ciutadana i el dret a la informació, bones pràctiques policials, etc. També pot esdevenir problemàtic el sistema d'ocupació pública, amb una excessiva politització, el clientelisme partidista o sindical, el corporativisme, un absentisme notable o la poca productivitat. Un àmbit de reflexió que afecta els drets de participació política i també la bona administració és el funcionament dels governs municipals: en massa ocasions, com ha denunciat el síndic de greuges, es donen casos d'obstruccionisme de l'equip de govern, impotència dels regidors de l'oposició a l'hora d'obtenir informació dels plens amb temps suficient, i, en general, poca deferència amb els grups polítics que no són al govern municipal.

Tot i saludar les iniciatives que acabem d'esmentar, em sembla important no perdre de vista la necessitat d'emprar un llenguatge positiu i, a l'hora de fer un diagnòstic del funcionament real de les institucions públiques, dels seus servidors, i de la ciutadania, no deixar-se endur per una mena de depressió constant quan parlem de "política", perquè encara hi ha molta feina a fer i molt a millorar.



## III

Arribats en aquest punt, voldria acabar amb unes reflexions finals. Davant la urgència de superar l'individualisme materialista dominant, cal que recuperem el discurs clàssic de les virtuts humanes i comunitàries. Així es podrà interioritzar i explicitar millor la vivència de valors, principis, creences o actituds constructives sobre la nostra societat, amb una concepció activa de la ciutadania i amb una assumpció real (vocació) de la idea de servei als altres en el cas dels responsables públics.

Cal que construïm el sentit del "bé comú", de l'interès general de la comunitat i del país. No tot pot ésser objecte de disputes partidistes o sectàries. Hi ha d'haver uns elements comuns que *s'han de compartir des de la veritat i des del reconeixement compartit d'aquesta veritat.*

Avui també em sembla urgent restablir la confiança en els polítics, a partir d'un canvi de paradigma social i de concepció de la política. Aquesta és una activitat humana pròpia de la vida en comunitat que no és privativa d'aquells que s'hi dediquen professionalment o temporalment, o que ocupen càrrecs públics. *Tots som polítics.*

Només així es pot comprendre què vol dir ésser ciutadà, que és un estatuts juridicopolític però ensems vivencial, i no tan sols un nom retòric. I en la base d'aquest canvi propugnem *una visió espiritual de l'home, un humanisme caracteritzat per la donació als altres a partir d'una cosmovisió*. Avui, com en tantes èpoques passades en què no ha reeixit, defensem un "home nou". Potser es pot aprofitar l'actual crisi econòmica, que és també una "crisi de valors", per a edificar nous paradigmes. En tot cas, i per concloure, diré que *necessitem amb urgència polítics que facin política, i persones que visquin l'amor com a gran potència per a transformar el món. I tot, des d'altes dosis de veritat.*[15]

Joan Lluís Pérez Francesch
Universitat Autònoma de Barcelona
Facultat de Dret
Dept. Dret Constitucional
Joanlluis.perez.francesch@uab.cat

[Article aprovat per a la seva publicació el febrer de 2011]



15 Segons els estudis realitzats pel Centre per la Integritat Pública i la Fundació per la Independència del Periodisme dels USA, *el president George W. Bush va dir 935 mentides en dos anys sobre l'Iraq* (Avui, 25 de gener de 2008). És característic dels polítics, no dir la veritat? És inevitable? La raó d'Estat ho cobreix tot?